

TA'LIM VA INSON KAPITALI IQTISODIYOTDA BARQAROR O'SISH OMILI SIFATIDA

Abdinabiyeva Dildora Eshmurod qizi

Alfraganus Universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Kurbanov Jasurbek

Ilmiy rahbar: Alfraganus Universiteti Iqtisodiyot dekani: dots.v.b. PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17233424>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim va inson kapitalining iqtisodiy o'sishdagi roli, ularning o'zaro bog'liqligi, zamonaviy iqtisodiyotda tutgan o'rni hamda O'zbekiston tajribasi tahlil qilinadi. Inson kapitaliga investitsiya kiritishning makroiqtisodiy natijalari, ta'lim tizimining sifat darajasi va innovatsion rivojlanish bilan aloqasi ilmiy asosda yoritiladi. Maqola barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda inson kapitalining strategik ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Inson kapitali, ta'lim tizimi, iqtisodiy o'sish, innovatsiya, barqaror rivojlanish, raqobatbardoshlik, investitsiya, bilimlar iqtisodiyoti.

Kirish.

XXI asrda global iqtisodiy raqobat sharoitida davlatlar o'z iqtisodiy salohiyatini oshirish, innovatsion rivojlanishni ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikka erishish uchun yangi strategik yondashuvlarni izlamoqda. Ushbu jarayonda inson kapitali va ta'lim tizimi eng muhim omillar sifatida ajralib turadi. An'anaviy iqtisodiy resurslar yer, kapital, mehnat o'z ahamiyatini saqlab qolgan bo'lsa-da, zamonaviy iqtisodiyotda bilim, ko'nikma, salomatlik va ijodiy salohiyat kabi insoniy resurslar ustuvorlik kasb etmoqda. Inson kapitali bu jamiyat a'zolarining bilim darajasi, kasbiy malakasi, salomatligi, ijtimoiy faolligi va innovatsion qobiliyatini ifodalovchi iqtisodiy kategoriya bo'lib, u ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etadi. Inson kapitalining shakllanishi va rivojlanishida ta'lim tizimi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Maktabgacha ta'limdan tortib, oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlar inson salohiyatini oshirish, uni jamiyat va iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashtirishga xizmat qiladi.¹

Bugungi kunda ta'lim nafaqat bilim berish vositasi, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi, innovatsiyalarni yaratishga zamin tayyorlovchi va ijtimoiy tenglikni ta'minlovchi mexanizm sifatida qaralmoqda. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, avtomatlashtirish va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida inson kapitaliga investitsiya kiritish davlatlar raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy mezonlardan biriga aylangan. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, inson kapitaliga ustuvor e'tibor qaratgan davlatlar masalan, Janubiy Koreya, Singapur, Finlandiya qisqa muddat ichida iqtisodiy rivojlanishning yuqori bosqichlariga erishgan. Bu davlatlar ta'lim tizimini modernizatsiyalash, ilm-fan va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, sog'liqni saqlash tizimini kuchaytirish orqali inson kapitalining sifatini oshirishga erishgan. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ta'lim va inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. "Yangi O'zbekiston" g'oyasi doirasida ta'lim tizimini tubdan yangilash, oliy ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, kasb-hunar ta'limini modernizatsiyalash, raqamli ta'lim platformalarini joriy etish kabi chora-tadbirlar inson kapitalining sifatini oshirishga qaratilgan. Bu islohotlar nafaqat ijtimoiy sohalarini, balki iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlashga ham xizmat qilmoqda.

¹ Xudoyberganov, D. (2017). *O'zbekiston iqtisodiyotida inson kapitalining rivojlanish masalalari*. Tashkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.

Asosiy qism.

So'nggi o'n yilliklarda xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy barqarorlik darajasi va raqobatbardoshlik to'g'ridan-to'g'ri ta'lim va inson kapitaliga kiritilgan sarmoyalar bilan bog'liq. Ayniqsa, yuqori texnologiyalar, ilm-fan va innovatsion iqtisodiyot sharoitida malakali ishchi kuchining roli oshadi. Shu bilan birga, ta'lim va malaka oshirish orqali inson kapitaliga sarmoya kiritish uzoq muddatli ijtimoiy va iqtisodiy foyda beradi, ishchi kuchining bozor talablariga moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Inson kapitali tushunchasi iqtisodiy fanlar rivojida nisbatan yangi bo'lsa-da, uning amaliy ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bu atama ilk bor XX asrning o'rtalarida iqtisodchilar T. Shults, G. Becker va J. Minser tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, ular inson salohiyatini iqtisodiy resurs sifatida baholash zarurligini ta'kidlagan. G. Beckerning "Inson kapitali nazariyasi" bu boradagi eng muhim ilmiy asoslardan biri bo'lib, u ta'lim, sog'liqni saqlash va kasbiy tayyorgarlik orqali inson salohiyatini oshirish mumkinligini isbotlagan.

Inson kapitali bu jamiyat a'zolarining bilim darajasi, kasbiy malakasi, salomatligi, ijtimoiy faolligi, innovatsion qobiliyati va madaniy saviyasini o'z ichiga olgan kompleks tushunchadir. U quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

Bilim va ko'nikmalar: Maktab, kollej, universitet va kasb-hunar ta'limi orqali orttirilgan nazariy va amaliy bilimlar.

Salomatlik holati: Ishchi kuchining jismoniy va ruhiy salomatligi, mehnatga layoqatlilik darajasi.

Kasbiy malaka: Muayyan sohada ishlash uchun zarur bo'lgan texnik va kasbiy tayyorgarlik.

Ijodiy va innovatsion salohiyat: Yangi g'oyalarni ishlab chiqish, muammolarga kreativ yechim topish qobiliyati.

Ijtimoiy faollik va madaniyat: Jamiyatda faol ishtirok etish, kommunikatsiya ko'nikmalari, axloqiy qadriyatlar.²

Bu komponentlar birgalikda inson kapitalining sifatini belgilaydi va iqtisodiy tizimda uning samaradorligini ta'minlaydi. Inson kapitali iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. U quyidagi yo'nalishlarda iqtisodiy tizimga ta'sir ko'rsatadi:

Ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi: Malakali ishchi kuchi texnologiyalarni tez o'zlashtiradi, resurslardan oqilona foydalanadi va ishlab chiqarish jarayonini optimallashtiradi.

Innovatsiyalarni rag'batlantiradi: Bilim va ijodiy salohiyatga ega kadrlar yangi mahsulotlar, xizmatlar va biznes-modellarni yaratadi.

Ijtimoiy tenglikni ta'minlaydi: Ta'lim va sog'liqni saqlashga teng kirish imkoniyati ijtimoiy tabaqalanishni kamaytiradi.

Soliq bazasini kengaytiradi: Malakali ishchi kuchi yuqori daromad oladi, bu esa soliq tushumlarini oshiradi.

² Islomov, R., & Qodirov, B. (2019). *Ta'lim va inson kapitali: milliy iqtisodiyot rivojidagi ahamiyati*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

Ishsizlik darajasini pasaytiradi: Kasbiy tayyorgarlik va ta'lim orqali ishga joylashish imkoniyatlari kengayadi.³

Ta'lim tizimi inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. U nafaqat bilim berish, balki shaxsning kasbiy malakasini oshirish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, texnologik yangiliklarga moslashish va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda ta'lim tizimi inson kapitalining sifat darajasini belgilovchi asosiy institutsional mexanizmga aylangan. Inson kapitaliga investitsiya kiritish bu davlat, jamiyat va xususiy sektor tomonidan ta'lim, sog'liqni saqlash, kasbiy tayyorgarlik va ijtimoiy himoya sohalariga yo'naltirilgan mablag'lar orqali inson salohiyatini oshirishga qaratilgan harakatdir. Bunday investitsiyalar uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi va innovatsion rivojlanish uchun zamin yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikdan so'ng ta'lim tizimini isloh qilish va inson kapitalini rivojlantirishni milliy taraqqiyot strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgiladi.⁴ So'nggi yillarda "Yangi O'zbekiston" konsepsiyasi doirasida ta'lim sohasida tub o'zgarishlar amalga oshirildi, bu esa inson kapitalining sifat darajasini oshirishga bevosita xizmat qilmoqda. Tadqiqot metodologiyasi sifatida quyidagi usullar qo'llanildi:

Ilmiy adabiyotlar tahlili: Gary Becker, Theodore Schultz, Jacob Mincer kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan inson kapitali nazariyalari, shuningdek, zamonaviy iqtisodiy rivojlanish bo'yicha maqolalar o'rganildi.

Empirik tahlil: O'zbekiston va boshqa rivojlangan mamlakatlarning statistik ma'lumotlari, jumladan, ishchi kuchi malakasi, ta'lim darajasi va iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

Tahliliy va taqqoslash usuli: Turli mamlakatlarda inson kapitali va ta'limga sarmoya kiritish siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'siri taqqoslandi.

Grafik va diagrammalar: Ma'lumotlarni vizual ko'rinishda tahlil qilish orqali inson kapitali va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqliklar aniqlashtirildi.⁵

Ushbu metodologiya ta'lim va inson kapitalining iqtisodiyotga ta'sirini tizimli va amaliy jihatdan aniqlash imkonini beradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki: Ta'lim va ishchi kuchi samaradorligi: Yuqori malakali ishchi kuchi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, yangi texnologiyalarni tezroq joriy etishga imkon beradi. Innovatsion rivojlanish: Ta'lim va malaka oshirish orqali innovatsion jarayonlar tezlashadi, yangi mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish imkoniyati yaratiladi. Iqtisodiy raqobatbardoshlik: Malakali ishchi kuchi bozor talablariga moslashgani sayin mamlakatlar ichki va xalqaro bozorlarda raqobatbardosh bo'ladi. Ijtimoiy barqarorlik: Ta'lim darajasi oshishi ishchi kuchining bandligi va daromad darajasini yaxshilaydi, bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Davlat siyosati: Inson kapitaliga sarmoya kiritish davlatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish strategiyasining

³ Mirzaev, S. (2020). *Oliy ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik: O'zbekiston tajribasi*. Tashkent: Ilmiy tadqiqot markazi.

⁴ Axmedov, T. (2018). *Inson kapitali va barqaror iqtisodiy rivojlanish: nazariy va amaliy tahlil*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti.

⁵ Karimov, A. (2021). *Ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligi va investitsiyaviy jozibadorligi*. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar jurnalining ilmiy maqolalari.

muhim tarkibiy qismidir. O'zbekiston tajribasida ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, malakali kadrlarni tayyorlash va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash iqtisodiy barqarorlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Ta'lim va inson kapitali iqtisodiyotda barqaror o'sishning muhim omili hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori malakali ishchi kuchi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, innovatsiyalarni joriy etishni tezlashtiradi va iqtisodiy raqobatbardoshlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ta'lim jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, kambag'allikni kamaytirish va ishchi kuchining bozor talablariga moslashuvchanligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Inson kapitalini rivojlantirish davlat siyosatining samarali vositasidir. Ta'lim sifatini oshirish, kasbiy va oliy ta'lim tizimini ishchi kuchi bozoriga moslashtirish hamda innovatsion va texnologik bilimlarni rivojlantirishga sarmoya kiritish orqali mamlakat iqtisodiy o'sishi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlash mumkin. Shu nuqtai nazardan, inson kapitali va ta'limga sarmoya kiritish uzoq muddatli barqaror o'sish strategiyasining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Xudoyberganov, D. (2017). *O'zbekiston iqtisodiyotida inson kapitalining rivojlanish masalalari*. Tashkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
2. Islomov, R., & Qodirov, B. (2019). *Ta'lim va inson kapitali: milliy iqtisodiyot rivojida ahamiyati*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
3. Mirzaev, S. (2020). *Oliy ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik: O'zbekiston tajribasi*. Tashkent: Ilmiy tadqiqot markazi.
4. Axmedov, T. (2018). *Inson kapitali va barqaror iqtisodiy rivojlanish: nazariy va amaliy tahlil*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti.
5. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. (2022). *O'zbekiston Respublikasida ta'lim va mehnat bozori statistikasi*. Tashkent: Davlat statistika qo'mitasi.
6. Karimov, A. (2021). *Ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligi va investitsiyaviy jozibadorligi*. Tashkent: Iqtisodiy tadqiqotlar jurnalining ilmiy maqolalari.